

Универзитет у Београду
Филозофски факултет

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА
У БЕОГРАДУ

На седници Већа Одељења за етнологију и антропологију, одржаној 15.6.2017. године, изабрани смо у комисију за преглед и оцену докторске дисертације Соње Жакуле, дипломиране етнолошкиње-антрополошкиње и мастера етнологије и антропологије, докторанда на докторским студијама етнологије и антропологије, **”Зоолошки вртови у Србији у антрополошкој перспективи”**, и подносимо следећи

Реферат о завршеној докторској дисертацији

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији:

Соња Жакула је рођена у Београду, где је завршила основну школу (2000.) и Филолошку гимназију, одељење за класичне језике (2004). Током средње школе похађала је истраживачки семинар етнологије у Петници, што ју је определило да упише студије етнологије и антропологије. На Одељењу за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду дипломирала је 2009. године, са највишом оценом, са темом **”(Ре)дефинисање социјалних мрежа и односа у виртуелној стварности: пример вебсајта MySpace”**. Дипломске мастер студије на истом одељењу окончала је 2010. године, са завршним радом **”Научно креирање културних представа о животињама”**, за који јој је додељена награда Одељења за етнологију и антропологију за најбољи студентски рад. Током школовања је похађала алтернативни образовни програм Центра за женске студије у Београду (школске 2005-2006. године), и семинар истраживачког новинарства у

Београду (2008.). У Истраживачкој станици Петница ради од 2004. године до данас, најпре као сарадница, а од 2013. године као руководитељка семинара Антропологије. Од 2009. године је ангажована у Центру за образовне политике, где је радила као истраживачица-сарадница на пројекту ”Управљање високим образовањем у Србији”. Соња Жакула учествовала је и низу промотивних активности Одељења за етнологију и антропологију, које су имале за циљ популаризацију науке. У организацији Клуба студената етнологије и антропологије водила је неке од радионица у оквиру циклуса ”Шта је то антропологија?”. Од фебруара 2011. године запослена је као истраживачица приправница у Етнографском институту САНУ, на пројекту ”Културно наслеђе и идентитет”.

Из библиографије кандидаткиње издвајамо следеће радове: ”Uпотреba pojmа ’kultura’ u studijama savremene srpske kulturne politike”, u: *Glasnik Etnografskog instituta SANU* g. 2011, LIX (2), 257-260; ”Da li kiborzi sanjaju biomehaničke ovce? Telo i hiperrealnost”, u: *Antropologija* g. 2012, br. 2 (12), str. 43-61; ”Šta je danas vukodlak? Semiološka analiza tekstova o ’tamnavskom vukodlaku””, u: *Etnoantropološki problemi* 2012, no. 7 (4), pp. 1017-1032; Žakula, S. 2013. ”(Ne) razumeti Darvina: evolucija i konstrukcija granice između ljudi i životinja”, u: *Kulturna prožimanja: antropološke perspektive*, ur. Srđan Radović, 31-50. Beograd: Etnografski institut SANU (Zbornik Etnografskog instituta 28); Žakula, S. ”Narativizacija jednog nesvakidašnjeg događaja u Beogradskom zoološkom vrtu: semiotička analiza priče o keruši Gabi i jaguar”, u: *Etnoantropološki problemi*, 2013, br. 25, god. 8, sv. 4., 1047-1069); Žakula, S. 2014. ”Životinjsko telo, nasilje i moralna panika: slučaj keruše Mile”, u *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 62 (1), str. 163 – 178; Filipović, M. i Žakula, S. 2017. ”Društveni obrasci prirodnih katastrofa: slučaj Katrina”, u *Etnoantropološki problemi*, [S.l.], v. 12, n. 1, p. 195–215.

Кандидаткиња је учествовала на међународним научним скуповима и држала предавања по позиву у више наврата. Учествовала је у уређивању студентског часописа ”Пост” (2006. и 2008. године). Говори течно енглески, на који и хонорарно преводи стручне текстове. Служи се италијанским и немачким језиком, и има основно познавање латинског и старогрчког.

Докторска дисертација ”Зоолошки вртови у антрополошкој перспективи” има 384 стране, заједно са литературом, изворима и биографијом ауторке. Састоји се од Увода, пет поглавља у која је организован главни део текста, и Закључка. Поглавља следе овим

редом: 1. Социо-културна антропологија и остале животиње; 2. Праксе излагања егзотичних животиња: од менаџерије до зоолошког врта; 3. Зашто гледамо животиње; 4. Зоолошки вртови у Србији у антрополошкој перспективи; 5. Антрополошкиња у (пост-социјалистичком) зоолошком врту.

2. Предмет и циљ дисертације:

Предмет истраживања у овој докторској дисертацији чине различите праксе излагања егзотичних животиња на простору данашње Републике Србије током 20. века, и начини на који су те праксе и њихови актери - било људи, било животиње - доприносили процесима производње моћи/знања карактеристичних за искуство модерности на овом простору.

Као главни циљ дисертације постављено је следеће: да критички промисли и анализира институцију зоолошког врта (односно зоолошких вртова), као кључни друштвени оквир за излагање егзотичних животиња у Србији, посматрајући их као једну од институција које су, поред универзитета, опсерваторија, музеја, галерија и осталих излагачких простора, значајно утицали на обликовање модерничког режима знања/моћи и на формирање искуства модерности у Србији током 20. века. Одговарајући на ово питање, кандидаткиња доприноси стварању знања о начину на који зоолошки вртови функционишу у земљама које нису биле колонијалне силе, о чему не постоји довољно података, нити истраживања, будући да је главнина истраживања у овом релативно новом истраживачком пољу посвећена функцији зоолошких вртова у земљама које су биле колонијалне силе. Други општији циљ који је кандидаткиња поставила је шире природе: отварајући ново поље истраживања и повезујући се, како са дисциплинарним претходницима (у домаћој и иностраној науци) који су се бавили истраживањем животиња, тако и са најсавременијим токовима интердисциплинарних људско-животињских истраживања, она жели да укаже на теоријско-методолошки потенцијал који лежи у истраживањима унутар области људско-животињских односа. Ова дисертација је изузетан први корак на том обећавајућем путу.

Остваривање основног истраживачког циља постављено је у оквиру положене на неколико битних концепата, чији су концептуални развој и разумевање и сами били

предмет разматрања у дисертацији. То су, најпре, одређење модерности као промене односа западних, индустријализованих, урбанизованих друштава према природи, које пружа историчар Кит Томас, као и специфичне последице ових промена које се огледају у заснивању и/или трансформацији различитих институција (музеја, галерија, опсерваторија...и зоолошких вртова), пролиферацији културних пракси сакупљања, класификације, излагања; коначно - нових поредака знања. Друга идеја односи се на везу између егзотичних животиња и политичке сфере, која је конкретније размотрена у контексту зоолошких вртова у Србији и специфичног искуства модерности на овом простору. Трећа идеја долази из области проучавања људско-животињских односа, и односи се на то да су животиње важне саме по себи, а не само као симболички или материјални ресурси за људске системе значења. Динамични међуодноси спајања и раздвајања, преплитања и претапања ових основних концепција у праксама излагања егзотичних животиња творе предмет истраживања у овој дисертацији. Из овако дефинисаног предмета произилазе следећи конкретнији мањи истраживачки циљеви, или истраживачка питања:

- Шта су специфичности историјског развоја и друштвених функција зоолошких вртова у Србији, као земљи која географски не припада Западној Европи и није била колонијална сила? Или, како је то кандидаткиња формулисала, питање гласи: Чему служе зоолошки вртови у Србији?
- Каква је веза између пракси излагања егзотичних животиња и моћи (њеног конституисања, репрезентације, перформирања)? На које се све начине моћ испољава: као моћ/знање, конститутивни елемент класификација и демаркација стварности и производње и утеловљења модерности (што је веза коју зоолошки вртови деле са музејима), као моћ која се конституише и (де)конструираше кроз поглед и (над)гледање, или као политичка моћ схваћена у колоквијалном смислу?
- Шта конституише *скривене историје* животиња, и на који начин су *скривене историје* животиња, обликоване у зоолошким вртovima у Србији (и у свету),

учествовале у креирању како концепција животиња и природе, тако и људскости, грађанства и модерности?

- Како зоолошки вртови функционишу *изнутра*, и како они могу бити истражени уз помоћ етнографског метода, те на који начин овај метод може да обогати досадашње увиде о функционисању и функцијама зоолошких вртова у Србији?

4. Кратак опис садржаја дисертације:

Након што су у уводу представљени предмет и основни циљеви истраживања, текст дисертације је подељен у пет главних поглавља. У првом поглављу, **Социо-културна антропологија и остале животиње**, дат је детаљан приказ историје односа социо-културне антропологије према животињама и мапиране су парадигматске промене које су се дешавале у дисциплини у вези са концептуализацијом и начинима истраживања и теоретизације самих животиња и њихових односа са људима. У овом приказу обухваћене су и домаћа и страна етнолошко-антрополошка продукција. Нагласак је стављен на најновија достигнућа антропологије људско-животињских односа и питања дејствености (agency).

Ради потпунијег разумевања специфичности зоолошких вртова као институција модерног друштва, а имајући у виду њихову богату и сложену предисторију, у другом поглављу, **Праксе излагања егзотичних животиња: од менаџерије до зоолошког врта**, мапиран је историјат и развој збирки животиња у земљама Западне Европе. Подробно представљање историјских, политичких, друштвених и културних околности у којима су настајали зоолошки вртови на ЕвроЗападу, послужило је као подлога на којој су оцртане специфичности културноисторијског и друштвеног контекста Србије, како би се боље разумели улога и функција коју су у Србији током 20. века добили зоолошки вртови.

У трећем поглављу, **Зашто гледамо животиње**, кандидаткиња тражи одговор на, колико антрополошко, толико и филозофско питање: *зашто гледамо животиње*, потекло из огромне и дуготрајне популарности збирки егзотичних животиња. У њему је понуђено неколико могућих објашњења, које кандидаткиња формулише на основу филозофске и

антрополошке литературе, о поривима за гледањем (других) животиња, који су трајна пасија људских бића кроз историју, и имају исходиште и у посети зоолошким вртovima.

У поглављу **Зоолошки вртови у Србији у антрополошкој перспективи**, дат је историјски осврт на настанак и развој три зоолошка врта у Србији: у Београду (отворен 1936. године), на Палићу (отворен 1949. године) и у Јагодини (отворен 2006. године), а затим су анализирани и протумачени њихове функције у србијанском друштву, уз посебан осврт на историјске и културне контексте у којима су настајали и развијали се. У овом поглављу је понуђено објашњење зоолошких вртова *споља*, на основу доступних извора и историографске и антрополошке литературе. Сваки од зоолошких вртова је анализиран кроз одговоре на четири питања: ко су оснивачи зоолошког врта, какав се дискурс обликује унутар врта и ван њега у односу на институцију зоолошког врта, како се набављају и систематизују животиње и ко чини публику зоолошког врта, те какав је однос према публици.

Последње поглавље, **Антрополошкиња у (пост-социјалистичком) зоолошком врту**, засновано је на кратком теренском боравку у зоолошком врту на Палићу, у новембру 2015. године, и представља покушај да се, применом етнографске методе и увида које она омогућава, сагледа функционисање зоолошких вртова *изнутра*. У овом поглављу, нагласак је на оним активностима, збивањима, поступцима, везама, односима, који не могу бити уочени са становишта обичног посетиоца зоо врта, и који се одвијају дословно *иза кулиса* репрезентативне слике коју сваки зоо врт показује својим посетиоцима и широј јавности. У овај аспект живота зоо вртова улазе свакодневно функционисање зоолошких вртова "изнутра", односи између животиња и људи запослених у врту, и мреже сарадње и размене између различитих зоолошких вртова, артикулисане пре свега унутар оквира Европске асоцијације зоолошких вртова и акваријума, којој се тежи.

У **Закључку** кандидаткиња сумира резултате истраживања и даје сугестије о правцима могућих својих будућих истраживања, као и о перспективама и потенцијалима истраживања људско-животињских односа.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације:

Основни значај овог истраживања је у томе што отвара и фундира истраживања људско-животињских односа у домаћој науци, и што то чини тематизујући антрополошке димензије зоолошких вртова у модерном друштву, што овом делу даје пионирски карактер и наглашава његов оригинални и иновативни карактер, и у теоријском и у методолошком погледу. У постојећој литератури која у странијој науци разматра овај феномен, до сада није било истраживања која су се фокусирала на праксе излагања (егзотичних) животиња у земљама које нису биле колонијалне силе. Резултати истраживања изведеног за потребе ове дисертације показали су да, ако су ЕвроЗападни зоолошки вртови служили да демострирају колонијалну моћ код куће, односно да покажу *шта све имамо* и да саобразе новонасталу урбану радничку класу буржоаским правилима понашања, зоолошки вртови у не-колонијалним земљама су имали за циљ да својој публици покажу *шта све постоји* и *са ким смо ми (елите које врт оснивамо) све повезани*, а њихов дидактички задатак се односио на *формирање грађанске класе*. Вредности и знања са којима су се посетиоци сусретали током посета у зоолошком врту били су саставни део модерног пројекта постајања грађанином, и без њих се нису могли замислити ни модерни грађани, ни модерна држава. У том смислу, улога зоолошких вртова у Србији је, како закључује Жакула, била и остала у извесној мери романтичарско-државотворна, налик улози музеја, али, због природе "експоната" и битно различита од ње.

Сама тема омогућила је посматрање модерности у Србији, како сама кандидаткиња истиче, "одоздо и искоса", успостављајући до сада непостојећу перспективу сагледавања друштвених процеса и односа, и указујући на то како су праксе излагања егзотичних животиња, као и животиње саме, фигурирале у успостављању "реда ствари" у различитим историјским периодима. Ова неочекивана и до скоро непостојећа перспектива ће свакако допринети преиспитивању дисциплинарног антропоцентризма у етнологији и антропологији, додатно проширујући хоризонте изучавања и разумевања људских светова и искустава. "Дајући глас онима који га раније нису имали" она ревитализује дисциплину

и обнавља њен потенцијал за тумачења стварности. Кандидаткиња је у овој дисертацији с пионирском одважношћу и спремношћу на ризике ушла на, у домаћој науци недовољно истражен и познат терен; савладала је огромну литературу из области антропологије, историје, археологије, социологије, филозофије и умешно је искористила за остваривање постављених истраживачких циљева; интегрисала је различите врста извора укључујући и етнографске податке добијене сопственим кратким теренским истраживањем.

Коначно, али никако најмање важно: кандидаткиња је учинила вредан напор да ради и у *језику*. којим ће будућим читаоцима пренети своја сазнања и приближити ток истраживачког процеса, чиме је произвела не само научно релевантан, него и језички богат, маштовит и за читаоце пријемчив и привлачан текст. Свиме овим, узето заједно, уверила нас је да отварање нових поља истраживања није изнимно значајно само са становишта историје дисциплине или општијег развоја научног сазнања, што је несумњиво и извесно, већ и са личног становишта. Искорак у ново и неистражено нас *приморава* на инвентивност, на осмишљавање нових теоријско-методолошких апарата и нових приступа за анализу и тумачење грађе, али је такође важно на једном базичном, а данас помало скрајнутом и занемареном нивоу – неговању истраживачке и аналитичке страсти, *вољењу* онога што радимо и уверењу да је то битно, како за научну и друштвену заједницу, тако и за нас саме; или једноставније, речима саме кандидаткиње – због поновног (или сталног) откривања *радости коју нам доноси бављење науком*.

6. Закључак:

Имајући све наведено у виду, Комисија закључује да је предложено докторско истраживање осмишљено у складу са конципираном темом, поштујући високе академске стандарде, и да је посвећено научно и друштвено релевантној, али изнад свега иновативној и оригиналној теми у домаћој науци. Кандидаткиња је конципирању ове теме, њеној теоријској и методолошкој разради посветила велику пажњу, што је резултирало текстом дисертације широког, интердисциплинарног захвата, у којем тема зоолошких вртова пресеца више истраживачких области - студије модерности, урбане историје, изучавања људско-животињских односа – као и нека од незаобилазних питања у самој антропологији, као што су однос природе и културе, питање друштвених класификација,

питања дефинисања вредности и на њима засноване друштвене размене, те питање дејствености, међу којима се успостављају различите везе у сваком од поглавља тезе. Комисија сматра да је, са становишта друштвених наука, посебно антропологије, реч о иновативном, научно оригиналном истраживању, које одликују теоријска информисаност, методолошка разноврсност и интердисциплинарни карактер.

Из свега наведеног, Комисија закључује да су се стекли услови за усмену одбрану докторске дисертације Соње Жакуле **”Зоолошки вртови у Србији у антрополошкој перспективи”**, па Комисија предлаже Наставно-научном већу Филозофског факултета Универзитета у Београду да прихвати овај Извештај и позитивну оцену докторске дисертације, и одобри усмену одбрану докторске дисертације

”Зоолошки вртови у Србији у антрополошкој перспективи” докторанда Соње Жакуле.

У Београду, 28. 8. 2017.

Комисија:

проф. др Драгана Антонијевић

проф. др Љиљана Гавриловић

проф. др Александар Палавестра

доц. др Зорица Ивановић

проф. др Илдико Ердеи, менторка